

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Поляков Є. В., Щурат Т. Г.

У статті розглядаються та обґрунтовуються теоретичні, практичні й правові особливості розкриття та розслідування оперативними та слідчими підрозділами злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів на залізничному транспорті України. Боротьба з поширенням наркоманії - проблема медична і загальносоціальна і разом із тим стосується сфери правоохоронної діяльності, оскільки придбання, зберігання, виготовлення, перевезення, пересилання, збут, немедичне вживання визнаються законодавством протиправними діяннями, а винні несуть кримінальну або адміністративну відповідальність.

Аналіз ситуації, що склалася в державі, свідчить про те, що серед найбільш небезпечних явищ та процесів, що ставлять під загрозу майбутнє України, особливе місце посідає поширення наркоманії. За світовим досвідом, визначити в повному обсязі збитки, які завдає це явище національним інтересам країни, неможливо, бо йдеться про руйнування фізичного і морального здоров'я нації, її генофонду, інтелектуального та економічного потенціалу суспільства, добробуту громадян, стабільності в державі. Реальні масштаби розповсюдження наркоманії в Україні набувають загрозливого характеру.

Європа стала пріоритетним ринком для представників наркобізнесу, певне місце в їхніх планах займає Україна. Зараховуючи її геополітичне становище, територія країни здебільшого використовується наркоділками як транзит для перевезення так званими «афганським» та «балканським» шляхами, про що свідчать неодноразові затримання на наших кордонах вантажних перевезень до Європи героїну, гашишу та інших наркотиків. Це додатково сприяє наповненню внутрішнього ринку наркотиками. Розширенню наркотичного ринку в Україні вже зараз сприяють збільшення обсягів міжнародних торговельних зв'язків, спрощення порядку виїзду і в'їзду для іноземців та громадян України, «прозорість» наших кордонів, наявність у внутрішньому обігу валютних коштів.

Певна якісна перебудова нелегального обігу наркотиків і психотропних речовин, поступове зрощення міжнародних злочинних угруповань з аналогічними кримінальними структурами в Україні, залучення технологічного та наукового потенціалу хімічної промисловості нашої держави для організації підпільних лабораторій із виготовлення «важких» наркотиків - це реалії сьогодення.

Ключові слова: залізничний транспорт, наркотичні засоби, оперативно-розшукові заходи, слідчо-оперативні дії.

Poliakov Ye. V., Shchurat T. H. Peculiarities of the investigation of crimes related to railway drug trafficking

The article discusses and substantiates the theoretical, practical and legal features of the disclosure and investigation by operational and investigative units of crimes related to drug trafficking in Ukraine's railway transport. The fight against the spread of drug addiction is a medical and social problem and at the same time relates to law enforcement, as the acquisition, storage, manufacture, transportation, shipment, sale, non-medical use are illegal, and the perpetrators are criminally or administratively liable.

Analysis of the situation in the country shows that among the most dangerous phenomena and processes that threaten the future of Ukraine, a special place is occupied by the spread of drug addiction. According to world experience, it is impossible to fully determine the damage caused by this phenomenon to the national interests of the country, because it is about the destruction of physical and moral health of the nation, its gene pool, intellectual and economic potential of society, welfare and stability. The real scale of the spread of drug addiction in Ukraine is becoming threatening.

Europe has become a priority market for drug traffickers, Ukraine occupies a certain place in their plans. Due to its geopolitical position, the territory of the country is mostly used by drug dealers as a transit for the so-called «Afghan» and «Balkan» routes, as evidenced by repeated arrests of heroin, hashish and other drugs on our borders. This further fills the domestic market with drugs. This further fills the domestic market with drugs. The expansion of the drug market in Ukraine is

already facilitated by the increase in international trade relations, simplification of exit and entry procedures for foreigners and citizens of Ukraine, «transparency» of our borders, the availability of foreign exchange in domestic circulation.

Certain qualitative restructuring of illicit trafficking in drugs and psychotropic substances, gradual merging of international criminal groups with similar criminal structures in Ukraine, attracting technological and scientific potential of our country's chemical industry to organize underground laboratories for «heavy» drugs are the realities of today.

Key words: railway transport, narcotic drugs, operational-search measures, investigative and operational actions.

Важливою складовою частиною економіки будь-якої держави є транспорт, який безпосередньо об'єднує всі галузі господарства, різні економічні райони країни, а також забезпечує найзручніше пересування пасажирів між регіонами України.

Ураховуючи мобільні можливості залізничного транспорту, наркоділки роблять спроби будь-яким чином втягнути транспортну галузь у сферу свого злочинного впливу, спрямованого на перевезення та збут наркотичних засобів.

Це пояснюється певними як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Злочинці повною мірою використовують переваги саме цього каналу транспортування наркотичних засобів. До них належать:

- непроведення огляду ручної поклажі і багажу пасажирів;
- можливість проїзду без квитка або без документів, що засвідчують особу пасажирів;
- можливість у будь-який час поїздки у разі екстреної необхідності залишити потяг або позбавитися «товару»;
- можливість приховання наркотиків й інших заборонених до перевезення предметів у вагоні;
- можливість здати багаж із наркотичним засобом на певний час до камери зберігання ручної поклажі.

Кримінологічна та криміналістична характеристика і результати вивчення слідчої практики показують, що здебільшого наркотики перевозяться у пасажирських потягах далекого прямування, з яких швидких - 31,5%, а 62,5% - пасажирських.

Деякі наркотики (марихуана, гашиш) мають сильний специфічний запах, що найчастіше видає перевізників. Для того щоб запах не відчувався, наркотики з метою зменшення обсягу перемелюють на порошок, щільно упаковують і запаюють у целофанові пакети, закатують у банки під виглядом консервів, поміщають в одну тару з іншими сильно пахучими речовинами. Запах намагаються

відбити дезодорантом, бензином, одеколоном, соняшниковою олією, часником тощо.

Часто злочинці, увійшовши до вагона і не бажаючи піддавати себе зайвому ризику, намагаються на час поїздки позбутися наркотиків. Злочинці ховають їх у стельових плафонах і плафонах освітлення, непрацюючих лампах-каганцях, вентиляційних люках купе, верхніх люках неробочого тамбура, на третіх багажних полках, у туалеті в баці забору води, за шторами вікон і в інших місцях.

Злочинці із членів поїзної бригади чи пов'язаних із ними осіб мають більше можливостей. Наркотики розміщуються ними в котлах опалення, вугільних шухлядах, акумуляторних відсіках, електроцитатах у службовому купе провідників, нішах для постільної білизни тощо.

Для перевезення наркотиків нерідко використовуються особи, яких важко запідозрити у злочині: вагітні жінки, люди похилого віку, інваліди, діти. Більшість злочинців, щоб уникнути відповідальності, заявляють, що знайшли наркотики, або стверджують що перевозили не знають що, за проханням незнайомої людини.

Якщо особи, що вчинюють злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків в громадських або інших місцях, як правило, затримуються безпосередньо з предметом злочину (речовими доказами) в кишенях, сумках та ін., то розкриття і розслідування незаконного обігу наркотичних засобів на залізниці найчастіше починаються з установлення належності виявленого наркотичного засобу особі чи особам, що здійснюють проїзд у вагоні або отримують ручну поклажу. Це одна з особливостей роботи оперативних підрозділів та слідчих під час виявлення наркотичних засобів на залізничному транспорті, яка вказує на важливість своєчасного й якісного огляду місця події. При цьому особливо велике доказове значення мають виявлення та вилучення відбитків пальців рук на місті виявлення наркотичних засобів.

Якщо у купейних вагонах круг осіб, причетних до незаконного поведіння з виявленим у купе наркотичним засобом найчастіше можливо зв'язати до пасажирів, що здійснюють у ньому проїзд, то в плацкартних та загальних вагонах під підозру підпадає більш широкий круг пасажирів.

У динамічних умовах функціонування залізничного транспорту огляд місця події з урахуванням його неповторності і неможливості поповнення, а також можливої втрати речових доказів особливо вимагає негайного його проведення. Водночас специфіка структури та штатного розкладу слідчих і експертних підрозділів Національної поліції Укра-

їни, а також територія оперативного обслуговування (віддаленість станцій від ВП НПУ) не дають змоги забезпечити виїзд слідчого та експерта на огляд місця події кожного такого злочину.

У зв'язку із цим керівникам підрозділів поліції необхідно додатково підвищувати професіоналізм не лише оперативних працівників та слідчих, а й інших співробітників, щоб усі вони могли якісно забезпечити проведення огляду місця події та оформити все документально в разі далекої відстані об'єкта залізниці (маленької станції, потягу у русі), де виявлений злочин.

Якщо злочин зафіксований, то швидке його розкриття залежить, насамперед, від своєчасності відкриття кримінального провадження, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Тому удосконалювати роботу, насамперед на початковому етапі розслідування та розкриття наркозлочинів у підрозділах поліції, треба постійно.

Досліджено, що діяльність слідчих підрозділів свідчить про те, що більшість кримінальних проваджень про незаконний обіг наркотиків на залізничному транспорті порушувалася слідчими безпосередньо після отримання відомостей про їх виявлення. На жаль, деякі злочини залишаються не розкритими через помилки та допущені недоліки з боку співробітників поліції на початковому етапі.

Вивчення кримінальних проваджень у слідчих підрозділах, відкритих за фактами виявлення наркотичних засобів у пасажирських вагонах, свідчить про те, що огляд місця події проводився менше ніж у половині випадків. Під час огляду місця події допускаються найбільш суттєві недоліки: невжиття заходів із знаходження та вилучення відбитків пальців; нездійснення фотографування; невикористання приладдя слідчої валізи; неповне вилучення інших слідів; нескладання планів і схем та ін.

Указане свідчить про стійку тенденцію недооцінки оперуповноваженими, слідчими, інспекторами-криміналістами та іншими працівниками поліції доцільності використання науково-технічних засобів і новітніх методів фіксації слідів злочину та тактичних дій із криміналістики. Окрім цього, аналіз матеріалів прокурорського реагування свідчить також про недостатнє використання, низьку ефективність і якість застосування технічних засобів фіксації. Наприклад, під час фотографування здебільшого використовується лише фіксація загальних місць скоєння злочину (вагонів, купе, тамбурів), тоді як детальні знімки здійснюються рідше, у зв'язку з чим не фіксуються видимі сліди, які мають суттєве значення під час

розслідування кримінального провадження та розкриття злочинів. Слід мати на увазі, що технічно виконаний загальний фотознімок, який не містить доказової інформації, не зможе виконати у кримінальному провадженні ролі джерела доказу.

Важливу ілюстративно-пояснювальну функцію виконують плани і схеми. Однак на практиці відзначається явна недооцінка значення наявної в них орієнтовної інформації. Плани і схеми місця пригоди (вагона, купе, тамбура) з указівкою на них точних місць виявлення речових доказів і розміщення пасажирів, як показало дослідження, склалися в одиничних випадках

Характерними слідчими і оперативно-розшуковими помилками, через які не вдалося розкрити злочини зазначеної категорії по «гарячих слідах», є: несвоєчасний вихід (виїзд) СОГ на місце події; неякісний огляд місця події та незалучення до огляду в ньому відповідних спеціалістів; незастосування криміналістичної і спеціальної техніки; відсутність та неприйняття своєчасних заходів з установа бази свідків, відмова пасажирів чи членів бригади потягу виступати в ролі свідків; нетривала і неякісна робота СОГ на місці події; професійна некомпетентність співробітників поліції та ін.

Відомо, що на транспорті все знаходиться в русі, через що ще однією проблемою під час виявлення, документування та розслідування наркозлочинів, що вчинюються у пасажирських потягах, є робота з понятими та свідками, які найчастіше мешкають в інших регіонах держави і подальший їх допит, як правило, здійснюється через направлення окремих доручень. Проведення ж у разі необхідності пред'явлення особи для впізнання та одночасного допиту двох та більше осіб узагалі є вкрай скрутним.

Особлива частина Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за вчинення злочинів зазначеної категорії, складається з двадцяти кримінально-правових норм (статті 305-327 КК України), якими охоплюються всі нині відомі діяння, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами.

Перед внесенням відомостей до ЄРДР слідчому необхідно ретельно вивчити всі обставини скоєння злочину, звернути увагу на правильність оформлення зібраних документів.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів або психотропних речовин, підлягають установленню такі обставини:

- чи мав місце факт незаконного обігу наркотичних засобів, у яких злочинних діях він виявляється

(виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилка, збут, розкрадання, посів і вирощування, а також організація або утримання кубел для їх уживання, схиляння до вживання наркотиків та ін.), якщо так, то як слід його кваліфікувати;

- де, коли, у який спосіб і за яких обставин учинено злочин, пов'язаний із наркотиками;

- хто конкретно вчинив цей злочин, чи притягувалася раніше ця особа до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння, коли;

- наявність обставин, що обтяжують провину;

- злочин, учинений однією особою чи групою осіб, який склад групи, які дії вчинив кожний зі співучасників і яка роль кожного, хто організатор злочину;

- яка кількість наркотичних засобів вилучена і до якого виду наркотиків вони належать;

- яким способом виготовлені наркотичні засоби та яке устаткування при цьому використовувалося;

- що було сировиною для приготування наркотичних засобів, звідки її поставляли;

- чи мало місце залучення неповнолітніх і дорослих осіб у немедичне споживання засобів, що містять наркотики;

- чи не супроводжувалися злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, учиненням інших злочинів, якщо так, то яких саме;

- які обставини сприяли вчиненню цього виду злочину.

Під час установлення зазначених обставин працівники кримінальної поліції повинні працювати у взаємодії з працівниками підрозділів превентивної діяльності, оскільки посів і вирощування, виготовлення, розкрадання наркотиків, а також організація або утримання місць для їх уживання, схиляння до вживання наркотиків учиняються безпосередньо на території обслуговування дільничних офіцерів поліції.

Якщо ж злочин не вдалося розкрити «по гарячих слідах», то основні напрями роботи з розкриття та розслідування злочинів у таких випадках визначаються на підставі ретельного аналізу і всебічної оцінки вихідної інформації, яка характеризує конкретну оперативно-розшукову або слідчу ситуацію.

Різноманіття обставин і чинників, що характеризують конкретні ситуації, впливають на особливості версій учинення злочину, які висовують слідчий і оперативник, а також комплекс питань, які підлягають установленню, слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи спрямовані на його розкриття.

Перерахувати весь комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових та агентурно-оперативних

заходів неможливо, тому що це залежить від конкретної ситуації та обставин учинення злочину. Але слід відзначити, що ця робота повинна проводитися за такими напрямками:

- залучення до проведення передбачених Інструкцією про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України, затвердженою Наказом МВС України від 05.05.2016 № 07, заходів та дій осіб, які негласно співробітничать з оперативними підрозділами Національної поліції України, а саме зважаючи на їхні розвідувальні та інші можливості з метою:

- розроблення осіб (груп), які готують учинення злочину;

- розроблення осіб (груп), підозрюваних у вчиненні злочинів;

- виконання маршрутних завдань;

- надання завдань негласному апарату з метою установлення місць зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів;

- проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення осіб, причетних до вчиненого злочину, по прикметах;

- проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення осіб, розкриття злочину за способом учинення злочину;

- проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення осіб за видом наркотичного засобу.

Усі вищезазнані оперативно-розшукові та інші заходи дуже важливі, і проведення їх можливе лише в умовах взаємодії слідчого з оперативником.

У галузі кримінального процесу, криміналістики і оперативно-розшукової діяльності взаємодія слідчого та оперативного працівника формується як погоджені щодо мети, місця і часу спільні процесуальні та оперативно-розшукові заходи (дії).

Проте реалізація принципу взаємодії протягом багатьох років залишається гострою і в деяких питаннях невирішеною проблемою. Особливо в питаннях щодо взаємодії під час розкриття злочинів і розслідування кримінальних проваджень. Рівень взаємодії слідчих і оперативних підрозділів між собою та іншими суб'єктами правоохоронної діяльності постійно зазнає критики в нормативних актах МВС та Національної поліції України, на засіданнях колегій, оперативних нарадах тощо. Причин, на нашу думку, декілька.

По-перше, недосконалість теоретичного розроблення проблеми взаємодії. Більшість авторів розглядає взаємодію не як принципи-норми, вихідні положення кримінально-процесуальної та опера-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

тивно-розшукової діяльності, а на рівні конкретних взаємодіючих суб'єктів, наприклад «оперативний працівник (підрозділ) - слідчий», «підрозділ кримінальної поліції - оперативно-режимний підрозділ установ по виконанню покарань» тощо. А це веде до того, що оперативний працівник або слідчий не хочуть або не можуть активно взаємодіяти. У слідчого десятки не розслідуваних проваджень, а в оперативного працівника (підрозділу) - стільки ж нерозкритих злочинів. Тому, на нашу думку, на рівні конкретних суб'єктів принцип взаємодії не відображає комплексного характеру боротьби зі злочинністю. Адже на сучасному етапі правоохоронні органи вже практично втратили можливості взаємодії з громадськістю, воєнізованою охороною, позаштатними працівниками поліції.

По-друге, сучасна криміногенна ситуація потребує від взаємодіючих суб'єктів нових підходів до тісної співпраці під час розслідування і розкриття наркозлочинів в умовах протиборства зі злочинним середовищем, наявності корумпованих зв'язків, розповсюдження міжрегіональної та міждержавної злочинної діяльності, збільшення кримінального тиску на суспільство і політику.

По-третє, спостерігається розпилення слідчих та оперативних підрозділів серед правоохоронних органів, відсутність єдиного координаційного центру слідчої та оперативно-розшукової роботи. Це залежить від уміння і бажання перших керівників об'єднувати зусилля працівників указаних служб для виконання завдань щодо запобігання, розкриття, викриття та розслідування в першу чергу злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків.

По-четверте, організація взаємодії в НПУ ще є надто громіздкою. Численні ланки управління дублюють одна одну. Усе це вимагає здійснення низки заходів щодо чіткого розмежування і забезпечення раціонального співвідношення функцій міністерства і підпорядкованих йому органів (підрозділів), налагодження єдності і керованості системою.

Таким чином, лише сумісна і узгоджена за часом, місцем і цілями діяльність працівників оперативних, слідчих і експертних підрозділів, спрямована на розкриття та розслідування злочинів, може бути ефективним протиборством наркозлочинності на залізничному транспорті.

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII, зі змін., внес.

згідно із законами України, станом на 19.03.2018. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575.

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570.

5. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : ХНУВС, 2002. Ч. 1. 336 с.

6. Запобігання і припинення правопорушень у рухомому складі пасажирського залізничного транспорту / В.Л. Грохольський, О.О. Юхно, С.В. Продайко та ін. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 224 с.

7. Грошевий Ю., Дідоренко Е., Розовський Б. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності. *Право України*. 2003. № 1. С. 73-78.

8. Кіцул А.П., Погрібний О.О., Сергатий М.О. Оперативна закупка наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монографія. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2003.

9. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський юридичний інститут МВС України, 2005. 218 с.

10. Тарасенко В.Є. Особливості здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами ОВС України в сучасних умовах. *Вісник ЛДУВС. Удосконалення оперативної розробки об'єктів ОРД оперативними підрозділами ОВС у сучасних умовах*. 2007. Спецвипуск № 1. Ч. 1. С. 77-79.

11. Черкасов Ю.Е. Оперативна закупка як ефективний тактичний прийом у діяльності оперативних підрозділів БНОН МВС України. *Науковий вісник НАВС України*. 2003. № 1. Ч. 2. С. 58-66.

Поляков Є. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
полковник поліції

Щурат Т. Г.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ